[2018] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ.

ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਖੰਨਾ

ਬਨਾਮ

ਖੁਫੀਆ ਮਾਲੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ

(2018 ਦਾ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 949)

31 ਜੁਲਾਈ, 2018

[ਅਭਯ ਮਨੋਹਰ ਸਪਰੇ ਅਤੇ ਉਦਯ ਉਮੇਸ਼ ਲਲਿਤ, ਜੇ.ਜੇ.]

ਸਵਾਪਕ ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਮਨ: ਪ੍ਰਭਾਵਵੀ ਪਦਾਰਥ ਐਕਟ, 1985 - ਧਾਰਾ 21 ਧਾਰਾ 29 ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ- ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ - ਉਚਿਤਤਾ - ਆਧਾਰਿਤ: ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਬੂਤ ਦੇ ਠੋਸ ਟੁਕੜੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਪਰਾਧ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕੋਈ ਤੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ - ਕਿਸੇ ਠੋਸ ਸਬੂਤ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਅਣਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ - ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ - ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ - ਸਬੂਤ ਐਕਟ, 1872 - ਧਾਰਾਵਾਂ 24, 25 ਅਤੇ 27 - ਅੱਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1987 - ਧਾਰਾ 15.

ਅਪੀਲ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ

ਕਿਹਾ ਕਿ: 1.1 ਅੱਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1987 ਦੀ ਧਾਰਾ 15 ਦੇ ਉਲਟ, ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਸਵਾਪਕ ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਮਨ: ਪ੍ਰਭਾਵਵੀ ਪਦਾਰਥ (NDPS) ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵਿਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅਜਿਹੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 10] [344-D-E]

1.2 ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਤੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਸਵਾਲ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਅਪਰਾਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ, ਕਿਸੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸਬੂਤ ਦੇ ਠੋਸ ਟੁਕੜੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਠੋਸ ਸਬੂਤ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਅਣਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਆਪਣੇ ਖਿਲਾਫ ਲਗਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 14] [347-F-H; 348-A]

XXXXXX

339 ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਖੰਨਾ ਬਨਾਮ ਖੁਫੀਆ ਮਾਲੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ

ਹਰੀ ਚਰਨ ਕੁਰਮੀ ਅਤੇ ਜੋਗੀਆ ਹਜਾਮ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ **[1964] 6 SCR 623 - ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਰਨ ਕੀਤਾ।**

ਕਸ਼ਮੀਰਾ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ **[1952] SCR 526 - 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।**

ਕਨ੍ਹਈਆ ਲਾਲ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ **(2008) 4 SCC 668: [2008] 1 SCR 350;** ਤੋਫਾਨ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ **(2013) 16 SCC 31: [2013] 9 SCR 962;** ਭੁਬੋਨੀ ਸਾਹੂ ਬਨਾਮ ਰਾਜਾ **(1949) 76 ਭਾਰਤੀ ਅਪੀਲ 147;** ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਨਲਿਨੀ **(1999) 5 SCC 253: [1999] 3 SCR 1 - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।**

ਕਾਨੂੰਨੀ ਕੇਸ ਹਵਾਲਾ		
[2008] 1 SCR 350	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 7**
[2013] 9 SCR 962	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 8**
[1952] SCR 526	**'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ**	**ਪੈਰਾ 11**
[1964] 6 SCR 623	**ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਰਨ ਕੀਤਾ**	**ਪੈਰਾ 12**
[1999] 3 SCR 1	**ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ**	**ਪੈਰਾ 13**

ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲੀ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ: 2018 ਦੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 949. Crl. ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ-D-798-DB/2014 ਵਿੱਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਮਿਤੀ 21.12.2016 ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਤੋਂ।

ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵਲੋਂ ਐਡਵੋਕੇਟ ਜਯੰਤ ਭੂਸ਼ਣ, ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟ ਪਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ ਸ਼ਰਮਾ, ਕਿਸਲਾਯਾ ਸ਼ੁਕਲਾ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਾਂਤ ਸ਼ੁਕਲਾ, ਰੀਜਾ ਵਰਗੀਜ਼, ਕੇਤਨ ਪੰਤ, ਤੁਸ਼ਾਰ ਭੂਸ਼ਣ।
ਉੱਤਰਦਾਤਾ ਵਲੋਂ ਐਡਵੋਕੇਟ ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਵਧੀਕ ਸਾਲਿਸਟਰ ਜਨਰਲ, ਆਰ. ਬਾਲਾਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ, ਰੋਹਿਤ ਭੱਟ, ਪ੍ਰਭਾਸ ਬਜਾਜ, ਸੰਜੇ ਕੁਮਾਰ ਤਿਆਗੀ, ਬੀ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਪ੍ਰਸਾਦ।

XXXXXX

ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੇਠ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ

ਉਦਯ ਉਮੇਸ਼ ਲਲਿਤ, ਜੇ. 1 ਅਪੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

2. ਇਹ ਅਪੀਲ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵੱਲੋਂ 2014 ਦੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 798 ਵਿੱਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ 21.12.2016 ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਹੀਤਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਸਵਾਪਕ ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਮਨ: ਪ੍ਰਭਾਵਵੀ ਪਦਾਰਥ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 29 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਧਾਰਾ 21 (C) ਅਤੇ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧਾਂ ਲਈ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। 1985 (ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ 'NDPC ਐਕਟ')।

3. ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ:-

a. ਇਕ ਗੁਪਤ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਜੰਮੂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨੰਬਰ PB-02AJ7288. ਇਕ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀ ਇੰਡੀਕਾ ਕਾਰ ਹੈ। ਖੁਫੀਆ ਮਾਲੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ (ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ DRI) ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ-ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ ਰੋਡ 'ਤੇ ਟੋਲ ਬੈਰੀਅਰ 'ਤੇ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ। ਸਵੇਰੇ 10.35 ਵਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਸਾਈਡ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀ ਇਕ ਇੰਡੀਕਾ ਕਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨੰਬਰ PB-02AJ7288 ਸੀ। ਕਾਰ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਦਕਿ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਕਾਰ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਤਲਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸਵਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਾਰ ਨੂੰ ਸੁਪਰਡੈਂਟ, ਕੇਂਦਰੀ ਆਬਕਾਰੀ ਰੇਂਜ, ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ

ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। DRI ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਕਤ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 50 ਤਹਿਤ ਨੋਟਿਸ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ।

b. ਉਕਤ ਸ਼ੱਕੀਆਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਕਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਸੁਤੰਤਰ ਗਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਖੁਫੀਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਐਸ.ਜੇ.ਐਸ. ਚੁੱਘ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸ਼ੱਕੀਆਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕੋਈ ਅਪਰਾਧਿਕ ਤੱਥ ਬਰਾਮਦ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਦੋਂ ਕਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਈ ਗਈ ਤਾਂ ਕਾਰ ਦੇ ਡਿੱਕੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਚਿਪਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਨਾਲ ਲਪੇਟੇ ਹੋਏ ਚਾਰ ਪੈਕੇਟ ਮਿਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਪੈਕੇਟਾਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਭਾਰ 4.300 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਆਇਆ।

XXXXXX

341 ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਖੰਨਾ ਬਨਾਮ ਖੁਫੀਆ ਮਾਲੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ

C. ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਪੈਕੇਟ ਵਿੱਚ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੇ ਦਾਣੇ/ਪਾਊਡਰ ਸਨ ਜੋ ਬਹੁਤ ਤਿੱਖੀ ਬਦਬੂ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਹਰੇਕ ਪੈਕੇਟ ਦੀ ਚੁਟਕੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੈਰੋਇਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਿਖਾਈ ਗਈ। ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈਰੋਇਨ ਦਾ ਭਾਰ 3.990 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕੀਮਤ 19,95,000 ਰੁਪਏ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਪੈਕੇਟਾਂ ਨੂੰ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਪੈਕੇਟ ਵਿੱਚੋਂ 5 ਗ੍ਰਾਮ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਨਮੂਨੇ ਲਏ ਗਏ ਸਨ। DRI ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇੰਡੀਕਾ ਕਾਰ ਵੀ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੀ। ਦੋਵਾਂ ਸ਼ੱਕੀਆਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਹੈਰੋਇਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪੈਕੇਟ ਸ੍ਰੀ ਗੋਲਡੀ ਵਾਸੀ ਵਿਜੇਪੁਰ, ਜੰਮੂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਪੈਕੇਟ ਪੀ.ਜੀ.ਆਈ. ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੇੜੇ ਅਫਰੀਕੀ ਮੂਲ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਸਨ।

D.ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਕਤ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁੱਧ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾਵਾਂ 21, 22, 23, 28, 29 ਅਤੇ 60 ਤਹਿਤ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਾਂਚ ਦੌਰਾਨ ਡਰੱਗ ਰੈਕੇਟ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇੱਕ ਪੂਰਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੇ ਨਾਲ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵਿਰੁੱਧ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾਵਾਂ 21, 29 ਅਤੇ 60 ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ ਤੈਅ ਕੀਤੇ ਗਏ।

4. ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੇਸ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ। ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 21 (c) ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਧਾਰਾ 29 ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 12 ਸਾਲ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਅਤੇ 1 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਜੁਰਮਾਨਾ ਭਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੋ ਹੋਰ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਤਿੰਨਾਂ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਅਪੀਲਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ; ਅਰਥਾਤ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ-D-955-DB-2013 ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ-D-798-DB-2014 ਨੂੰ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਅਪੀਲਾਂ 'ਤੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਸੁਣਵਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ।

5. ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਮ ਲਿਆ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੇਸ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

XXXXXX

ਦੋਸ਼ੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਖੰਨਾ ਖਿਲਾਫ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 29 ਤਹਿਤ ਉਕਸਾਉਣ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਸ਼ਾ ਤਸਕਰੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਦੋਸ਼ੀ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਮ ਲਿਆ ਸੀ। NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 67 ਤਹਿਤ ਦਰਜ ਮੁਲਜ਼ਮ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਬਿਆਨ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 25 ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ DRI ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੰਡੀਕਾ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦਿਆਂ ਫੜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਰਾਮਦਗੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ 10 ਸਾਲ ਦੀ ਸਖਤ ਕੈਦ ਅਤੇ 1 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਜੁਰਮਾਨਾ ਭਰਨਾ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿਣ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ $1\frac{1}{2}$ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਰ ਸਖਤ ਕੈਦ ਕੱਟਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਹੋਰ ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

6. ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਸਹੀਤਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ, ਸ਼੍ਰੀ ਜਯੰਤ ਭੂਸ਼ਣ, ਵਿਦਵਾਨ ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟ

ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ @ ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਾਬੰਦੀਸ਼ੁਦਾ ਤੱਥ ਉਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਵਾਬਦੇਹ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਵਧੀਕ ਸਾਲਿਸਿਟਰ ਜਨਰਲ ਸ਼੍ਰੀ ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਾਲ ਡਾਟਾ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੁਬਈ ਤੋਂ ਚੌਧਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਵਧੀਕ ਸਾਲਿਸਿਟਰ ਜਨਰਲ ਨੇ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਉਕਤ ਦੋਸ਼ੀ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਾਲ ਡਾਟਾ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਸੀ।

7. ਮੌਜੂਦਾ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਂਗੇ ਕਿ ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 67 ਦੇ ਤਹਿਤ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਦੋ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ **ਕਨ੍ਹਈਆ ਲਾਲ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ** [1] ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਹਾ:

XXXXXX

434 ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਖੰਨਾ ਬਨਾਮ ਖੁਫੀਆ ਮਾਲੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ [ਉਦਯ ਉਮੇਸ਼ ਲਲਿਤ, ਜੇ.]

"45. ਸਵਾਪਕ ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਮਨ: ਪ੍ਰਭਾਵਵੀ ਪਦਾਰਥ (NDPS) ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 67 ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਅਤੇ **ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਕਰਵਾਲ** ਕੇਸ [2] ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ, ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 53 ਅਧੀਨ ਕਿਸੇ ਥਾਣੇ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਾਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਬੂਤ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 25 ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ "ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ" ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 67 ਤਹਿਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਬਿਆਨ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 161 ਦੇ ਤਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਬਿਆਨ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਧਮਕੀ ਜਾਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਹੈ, ਜੋ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 67 ਤਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 24 ਤੋਂ 27 ਦੇ ਅਮਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

---

[1] (2008) 4 SCC 668

8. ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, **ਤੋਫਾਨ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ**[3] ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਦੋ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬੈਂਚ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ **ਤੋਫਾਨ ਸਿੰਘ** (ਸੁਪਰਾ) ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

"40. ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਲਈ **ਕਨ੍ਹਈਆ ਲਾਲ** ਕੇਸ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਹ ਉਦੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ **ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਵਾਨ**[4] **ਵਿੱਚ ਕਨ੍ਹਈਆ ਲਾਲ** ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ **ਕਨ੍ਹਈਆ ਲਾਲ** ਅਤੇ **ਨੂਰ ਆਗਾ** [5]

ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ: (**ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਵਾਨ** ਕੇਸ, SCC ਪੰਨਾ 302, ਪੈਰਾ 15)

"15. ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ **ਕਨ੍ਹੱਈਆ ਲਾਲ** ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਬੈਂਚ ਨੇ ਸਬੂਤ ਐਕਟ, 1872 ਦੀ ਧਾਰਾ 25 ਅਤੇ ਕਸਟਮ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 108 ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕਸਟਮ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਕਤ ਕੇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਕੇਸ ਦੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਤਾਜ਼ਾ ਫੈਸਲਾ **ਨੂਰ ਆਗਾ** ਕੇਸ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ **ਨੂਰ ਆਗਾ** ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਖ਼ਾਸਕਰ ਕਿਉਂਕਿ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 50 ਦੀਆਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਜੋ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ, ਦੀ ਵੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

41. ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਇਸ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਬੈਂਚ ਕੋਲ ਭੇਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕੀ NDPS ਐਕਟ ਤਹਿਤ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਜੋਂ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

---

[2] (1990) 2 SCC 409

[3] (2013) 16 SCC 31

[4] (2011) 12 SCC 298

[5] (2008) 16 SCC 417

XXXXXX

42. ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਹੋਰ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਦੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੀ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 67 ਅਧੀਨ ਜਾਂਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਡੇ ਬੈਂਚ ਕੋਲ ਭੇਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਮੁੱਦੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬਿਆਨ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 161 ਜਾਂ ਇਹ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 164 ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਿਆਨ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੀ ਹੈ।

9. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਕਿ ਕੀ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 67 ਤਹਿਤ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਅਜਿਹਾ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ, ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਬੈਂਚ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

10. ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ NDPS ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 67 ਤਹਿਤ ਅਜਿਹਾ ਬਿਆਨ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ, ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅਜਿਹੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਵਾਧੂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ. ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਅੱਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1987[6] ਦੀ ਧਾਰਾ 15 ਦੇ ਉਲਟ, ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਸਵਾਪਕ ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਮਨ: ਪ੍ਰਭਾਵਵੀ ਪਦਾਰਥ (NDPS) ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵਿਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅਜਿਹੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ

ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੈ।

11. **ਕਸ਼ਮੀਰਾ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ**[7] ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ **ਭੁਬੋਨੀ ਸਾਹੂ ਬਨਾਮ ਰਾਜਾ** [8] ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿਵੀ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ:

"ਗੁਰਬਚਨ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿੰਨੀ ਦੂਰ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਿਵੀ ਕੌਂਸਲ **ਭੁਬੋਨੀ ਸਾਹੂ ਬਨਾਮ ਰਾਜਾ** ਵਿੱਚ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ "ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 3 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ 'ਸਬੂਤ' ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕਣ, ਨਾ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਲਟ-ਪੜਤਾਲ ਦੁਆਰਾ ਟੈਸਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ "ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ..... ਇਹ ਇੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ, ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

---

[6]ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ: ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਗਠਿਤ ਅਪਰਾਧ ਨਿਯੰਤਰਣ ਐਕਟ, 1999 ਦੀ ਧਾਰਾ 18

[7] (1952) SCR 526

[8] (1949) 76 ਭਾਰਤੀ ਅਪੀਲ 147 'ਤੇ 155

XXXXXX

345 ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਖੰਨਾ ਬਨਾਮ ਖੁਫੀਆ ਮਾਲੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ[ਉਦਯ ਉਮੇਸ਼ ਲਲਿਤ, ਜੇ.]

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਨੀਂਹ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਰਫ "ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਨ" ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਉਸੇ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨਾ ਬੇਅਰਥ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁੰਮ ਹੋਏ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਗਵਾਹ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨੂੰ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੱਜ ਉਸ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਿਵਾਏ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਸਰ ਲਾਰੈਂਸ ਜੇਨਕਿਨਸ ਨੇ **ਸਮਰਾਟ ਬਨਾਮ ਲਲਿਤ ਮੋਹਨ ਚੁਕਰਬੁਟੀ** [9] ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਰਫ "ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣ ਲਈ" ਜਾਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੀਲੀ ਜੇ ਨੇ ਇਨ **ਮਾਨਯੋਗ ਪੇਰੀਆਸਵਾਮੀ ਮੂਪਨ**[10] ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਸੀ।

"ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ- ਜਿੱਥੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਬੂਤ ਹਨ, ਜੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਧਾਰਾ 30 ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਉਸ ਸਬੂਤ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਧੂ ਕਾਰਨ ਵਜੋਂ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਸੁੱਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਠੋਸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਇਸ ਵੱਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੇਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ, ਜੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਵਿਚ ਬੁਲਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਜੱਜ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਜੱਜ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਬੁਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

---

[9][1911] I.L.R. 38 CAl. 559 ਵਿਖੇ 588

[10][1931] I.L.R. 54 Mad. 75 ਵਿਖੇ 77.

XXXXXX

12. **ਕਸ਼ਮੀਰਾ ਸਿੰਘ** (Supra) ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਨੇ **ਹਰੀ ਚਰਨ ਕੁਰਮੀ ਅਤੇ ਜੋਗੀਆ ਹਜਾਮ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ** [11] ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“ਬੈਂਚ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਆਂਇਕ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਲਗਾਤਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜੋ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਠੋਸ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੇਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਚਿਤ ਪਹੁੰਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਅਤੇ ਜੇ ਉਕਤ ਸਬੂਤ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਜਨਕ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਇਹ ਮੰਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਕਤ ਸਬੂਤ ਉਕਤ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਲਗਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਅਦਾਲਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਕਬੂਲਨਾਮੇ ਵੱਲ ਮੁੜਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਰ ਲਾਰੈਂਸ ਜੇਨਕਿਨਸ ਨੇ **ਸਮਰਾਟ ਬਨਾਮ ਲਲਿਤ ਮੋਹਨ ਚੁਕਰਬਰਟੀ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਸੀ** , ਇੱਕ ਕਬੂਲਨਾਮੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਰਫ "ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣ" ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। **ਮਾਨਯੋਗ ਪੇਰੀਆਸਵਾਮੀ ਮੂਪਨ ਰੀਲੀ** ਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 30 ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ: "ਜਿੱਥੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਬੂਤ ਹਨ, ਜੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਧਾਰਾ 30 ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਉਸ ਸਬੂਤ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਧੂ ਕਾਰਨ ਵਜੋਂ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਸੁੱਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ"। **ਭੁਬੋਨੀ ਸਾਹੂ ਬਨਾਮ ਰਾਜਾ** ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿਵੀ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਵੀ ਇਹੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੋਰਡ ਲਈ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਸਰ ਜੌਨ ਬਿਊਮੌਂਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ ੩ ਵਿੱਚ

ਸ਼ਾਮਲ "ਸਬੂਤ" ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਲਟ-ਪੜਤਾਲ ਦੁਆਰਾ ਟੈਸਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਵਾਨਕ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ, ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਧਾਰਾ 30 ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਅਦਾਲਤ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

XXXXXX

347 ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਖੰਨਾ ਬਨਾਮ ਖੁਫੀਆ ਮਾਲੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ [ਉਦਯ ਉਮੇਸ਼ ਲਲਿਤ, ਜੇ.]

ਪਰ ਧਾਰਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ ਕਿ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਸਬੂਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕੇਸ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਤੱਥਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਸਿਰਫ ਇਕ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਨਾਲ ਤੋਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।" ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 30 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਕਬੂਲਨਾਮੇ ਨੂੰ ਆਮ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਬੂਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਬੂਤ ਹੈ; ਉਹ ਹਾਲਾਤ ਜੋ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਸ ਆਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਬੂਲਨਾਮੇ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 30 ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਕਾਰਨ ਉਸ ਆਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 3 ਦੁਆਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ. ਇਸ ਲਈ, ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕੇਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ; ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ

ਦੁਆਰਾ ਜੋੜੇ ਗਏ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਕਤ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਵੱਲ ਮੁੜਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਨਿਆਂਇਕ ਮਨ ਉਕਤ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ, ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਧਾਰਾ 30 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਇਹੀ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ **ਕਸ਼ਮੀਰਾ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ** ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ **ਭੁਬੋਨੀ ਸਾਹੂ** ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿਵੀ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਾਲ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

---

[11] (1964) 6 SCR 623 'ਤੇ 631-633

13. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਸਿਵਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।[12]

XXXXXX

14. ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਤੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਸਵਾਲ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤੱਥ ਦਾ ਸਿਰਫ ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਬਚਿਆ ਹੈ ਜੋ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਹਨ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ

ਵਿਰੁੱਧ ਸਬੂਤ ਦੇ ਠੋਸ ਟੁਕੜੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਠੋਸ ਸਬੂਤ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਅਣਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਆਪਣੇ ਖਿਲਾਫ ਲਗਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਹਿਰਾਸਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਦਿਵਿਆ ਪਾਂਡੇ ਅਪੀਲ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

.....

[12] ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ: ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਨਲਿਨੀ, (1999) 5 SCC 253, ਪੈਰਾ 424 ਅਤੇ 704.

ਡਿਸਕਲੇਮਰ: - ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਿਆ ਨਿਰਣਾਂ ਕੇਵਲ ਮੁਕਦਮੇਬਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਨਿਆ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਨ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ।

Prabhat Kiran, Advocate
D/923/2000
Bar Council of Delhi